

PRACOWNIA ARCHEOLOGII I KONSERWACJI ZABYTKÓW
MAŁGORZATA BIREZOWSKA

10-010 Olsztyn, ul. Osińskiego 7/9, tel. kom. 603 371 408, NIP 7391413163

**DOKUMENTACJA BADAŃ KONSERWATORSKICH
PRZY OLTARZU BOCZNYM PW. PRZEMIENIENIA PAŃSKIEGO
Z KOŚCIOŁA PARAFIALNEGO PW. ŚW. STANISŁAWA B.M. W LEKOWIE**

Zlecniodawca:

Rzymskokatolicka Parafia św. Stanisława B.M. w Lekowie
Lekowo 8, 06-461 Regimin

Zleceńbiorca:

Pracownia Archeologii i Konserwacji Zabytków
Małgorzata Birezowska
ul. Osińskiego 7/9, 10-010 Olsztyn

Olsztyn, 2023 rok

SPIS TREŚCI

WSTĘP.....	3
IDENTYFIKACJA OBIEKTU	
DANE DOTYCZĄCE PRAC	
CEL OPRACOWANIA	
CZAS TRWANIA PRAC	
PODSTAWA OPRACOWANIA	
1. RYS HISTORYCZNY I OPIS OBIEKTU.....	4
2. WYNIKI BADAŃ STRATYGRAFII NAWARSTWIEN	5
2.1. STRATYGRAFIA	
3. PODSUMOWANIE	9
4. PROGRAM PRAC KONSERWATORSKICH	9
4.1. OPIS STANU ZACHOWANIA ZABYTKU	
4.2. WSKAZANIE OCZEKIWANYCH EFEKTÓW PRAC	
4.3. PROGRAM PRAC KONSERWATORSKICH – wskazanie przewidzianych do wykonania czynności, z podaniem metod, materiałów i technik	
RYCINY	14
DOKUMENTACJA FOTOGRAFICZNA.....	16
ANEKS – WYNIKI BADAŃ LABORATORYJNYCH	

WSTĘP

IDENTYFIKACJA OBIEKTU

- Rodzaj obiektu: ołtarz boczny pw. Przemienienia Pańskiego z dwoma obrazami
- Miejsce: kościół parafialny św. Stanisława B.M. w Lekowie
- Czas powstania: ołtarz i obraz w nastawie 1872 r., obraz w zwieńczeniu k. XIX w.-pocz. XX w.
- Materiał: drewno polichromowane, połączone; obrazy olejne na płótnie
- Styl: neobarokowy
- Autorzy ołtarza i obrazu św. Antoni Padewski: nieznani
- Autor obrazu Przemienienie Pańskie: Kazimierz Alchimowicz
- Właściciel: Rzymskokatolicka Parafia pw. św. Stanisława Biskupa B.M. w Lekowie
- Miejsce przechowywania: kościół parafialny w Lekowie; obecnie zdemontowany, na plebanii

DANE DOTYCZĄCE PRAC

- Zleceniodawca: Rzymskokatolicka Parafia pw. św. Stanisława Biskupa B.M. w Lekowie, Lekowo 8, 06-461 Regimin
- Zleceńbiorca: Pracownia Archeologii i Konserwacji Zabytków Małgorzata Birezowska, 10-010 Olsztyn, ul. Osińskiego 7/9
- Fotografie: archiwum PAiKZ Olsztyn, archiwum Parafii
- Badania laboratoryjne: PKZLAB s.c. Toruń

CEL OPRACOWANIA

Badany ołtarz należy do wyposażenia wewnętrznego kościoła parafialnego w Lekowie. Został wpisany w dniu 04.10.2022 roku do rejestru zabytków pod nr rejestru B-629 województwa mazowieckiego.

Celem prac badawczych było ustalenie oryginalnego opracowania ołtarza z okresu jego powstania.

Zadaniem niniejszej pracy jest opracowanie wyników badań konserwatorskich, w tym pierwotnej kolorystyki ołtarza i stratygrafii nawarstwień, polegających na określeniu rozwiązań pierwotnych oraz aktualnego stanu zachowania zabytku, przyczyny zniszczeń oraz opracowaniu programu prac konserwatorskich, w związku zamiarem Parafii prowadzenia prac konserwatorskich i restauratorskich.

CZAS TRWANIA PRAC

lipiec 2023 r.

PODSTAWA OPRACOWANIA

- decyzja MWKZ Nr 30/DC/2023 z dnia 19.01.2023 r. z załącznikiem: Zawadzki B., Parafia pw. Św. Stanisława BM w Lekowie, program prac – badania polichromii ściennych kościoła parafialnego w Lekowie
- oględziny obiektu
- prace badawczo-sondazowe na obiekcie
- badania laboratoryjne
- zawiadomienie MWKZ z dnia 21.10.2022 r. o wpisie ołtarza bocznego pw. Przemienienia Pańskiego znajdującego się w kościele w Lekowie do rejestru zabytków
- Kościół pw. św. Stanisława B hpa (parafia), Lekowo; Karta ewidencyjna zabytku nieruchomego (zielona karta), Sprawdził dnia IX.67 J. Królik, archiwum PSOZ Ciechanów
- Ołtarze boczne pw. Przemienienia Pańskiego, pw. Ukrzyżowania, Lekowo, Kościół paraf. pw. Stanisława B-p, Karta ewidencyjna Nr 3, założył mgr Andrzej Mrozowski, wrzesień 1978 r.
- Obraz-Przemienienie Pańskie, 1872 r., Kazimierz Alchimowicz, ołtarz boczny Lekowo, Karta Ewidencyjna
- Obraz - /tondo/ św. Antoni Padewski, kon. XIX – pocz.. XX ww. ołtarz boczny Parafia rzym.-kat. pw. św Stanisława Biskupa, Karta ewidencyjna

Dokumentacja chroniona Prawem Autorskim Dz. U. Nr 24 poz. 83 z 23.02.1994 r.
WSZELKIE ZMIANY, POWIELANIE, UDOSTĘPNIANIE OSOBOM TRZECIM BEZ ZGODY AUTORÓW ZABRONIONE

- Wojtyska H.D., Lekowo: dzieje kościoła i parafii w: Studia Płockie. t. 1., s. 195-262, 1973 r.
- Korespondencja Przeglądu Katolickiego. Z dekanatu Ciechanowskiego w: Przegląd Katolicki, s. 170-172, r. 1871
- https://pl.wikipedia.org/wiki/Kazimierz_Alchimowicz

1. RYS HISTORYCZNY I OPIS OBIEKTU

Parafia św. Stanisława Biskupa Męczennika w Lekowie najprawdopodobniej została erygowana w 1280 r., należy do najstarszych parafii wiejskich na Mazowszu.

Przypuszcza się, że w Lekowie na przestrzeni ponad 700 lat wybudowano 4 drewniane kościoły: pierwszy na przełomie XIII/XIV w., drugi prawdopodobnie około 1410 r., trzeci w latach 1597-1600 (nowy kościół lub generalny remont), czwarty w latach 1770-1772 r. Ich stan na przestrzeni lat był różny, od bardzo dobrego do wręcz katastrofalnego. Kościół w Lekowie przetrwał do dzisiejszych czasów, obecnie jest w dobrym stanie.

Pierwsza wzmianka o przynależnym uposażeniu świątyni w Lekowie pojawiła się w 1385 r. Już wówczas brakowało dokumentów erekcji kościoła i parafii z nieznanych powodów. Przyjmuje się datę powstania kościoła w Lekowie na przełomie XIII/XIV w. z fundacji prywatnej. Został wzniesiony na ziemi, która należała do majątku rodziny Lekowskich.

W 2. poł. XVIII w. kościół był w bardzo złym stanie, wyposażenie dosyć zniszczone.

W latach 1770-1772 proboszcz ksiądz Józef Kawczyński własnym kosztem wybudował nowy kościół. Stary obiekt sakralny całkowicie obalono, a na jego fundamentach postawiono świątynię z drewna sosnowego, o wymiarach 31x14 m, z 10. oknami, i chórem wspartym na 6. filarach oraz z drewnianą podłogą. Wystrój na ten czas stanowiło wyposażenie z rozebranej świątyni: m.in. 3 ołtarze, w tym główny i dosyć zniszczone 2 boczne: Wniebowzięcia Matki Bożej i św. Trójcy oraz organy.

W 1775 r. prywatny darczyńca Kazimierz Karniewski ufundował 4. ołtarz pw. św. Anny.

W 1843 r. postawiono 5. ołtarz.

Proboszcz Waśniewski w 1870 r. zdecydował się na kolejny generalny już remont kościoła. Sprowadzono wielki ołtarz nowy, biało lakierowany o sześciu filarach z kapitelami złożonymi z fabryki p. Szonert z Warszawy. Ołtarz główny wykonała fabryka mebli Szonerta w stylu neobarokowym. W nowy ołtarz wstawiono odrestaurowane przez warszawskich artystów obrazy św. Trójcy i Matki Bożej z Dzieciątkiem w srebrnych, złożonych sukienkach, przypuszczalnie należące do wystroju siedemnastowiecznego kościoła w Lekowie. Zasuwaną obraz św. Stanisława w nowym ołtarzu wykonał w 1871 r. Kazimierz Alchimowicz¹.

W 1872 r. sfinalizowano prace we wnętrzu wstawiając 2 nowe ołtarze boczne, Św. Krzyża po stronie lekcji i Wniebowstąpienia z obrazem K. Alchimowicza po stronie Ewangelii.

Ołtarz pw. Przemienienia Pańskiego (1872 r.) drewniany usytuowany w północno-wschodnim narożu nawy bocznej północnej kościoła. Baroklizujący. Retabulum jednoczęściowe ustawione na predelli, ze zwieńczeniem. W centralnej części nastawy płytką prostokątną niszą na obrazy zasuwowe. Obrazienie profilowaną zdwojoną ramą. Zewnętrzna listwa z roślinnym ornamentem na narożach. Część środkowa symetrycznie zamknięta po bokach zdwojonymi pilastrami. Powyżej górowany profilowany gzyms, dodatkowo wsparty po obu stronach wysuniętymi przed nastawę dwiema kolumnami. Zwieńczenie ze spływami wolutowymi po bokach, z krzyżem na górze. Wewnątrz owalny otwór z obrazem w rzeźbionej ramie. Obraz z przedstawieniem św. Antoniego Padewskiego z siedzącym na jego lewym przedramieniu Dzieciątkiem opierającym lewą rączką o mundus, prawą w geście błogosławieństwa. Dzieciątko nagie przepasane na biodrach białą opaską. Święty w wieku młodzieńczym z tonsurą. Odziany we franciszkański habit przewiązany sznurem. W prawej ręce trzyma białą lilię. W niszy nastawy obraz ze sceną z Góry Tabor. Kompozycja dwustrefowa, wielopostaciowa. W centrum postać Chrystusa unoszącego się w powietrzu. Ubrany w długą białą szatę oraz płaszczem przerzuconym przez prawe ramię. Towarzyszą mu po bokach Mojżesz po stronie lewej i po prawej Eliaszy w wieku starczym. U dołu trzej świadkowie Przemienienia Pańskiego: Piotr, Jakub i Jan.

¹ K. Alchimowicz około 1869 roku wrócił do Warszawy z zestania i zaczął uczyć się malarstwa w Klasie Rysunkowej Wojciecha Gersona pod patronatem Akademii Petersburskiej. Jego prace szkolne były dwukrotnie nagradzane przez Akademię srebrnym medalem. W 1873 r. wyjechał na studia malarskie do Monachium.

Ołtarz w jasnej szaro-beżowej kolorystyce ze złoceniami. Obraz w zwieńczeniu w ciemnej tonacji z białymi akcentami. Obraz Przemienienia Pańskiego wielobarwny, rozświetlony wokół postaci Chrystusa.

Stan zachowania – zdemontowany w 2022 r. przed pracami związanymi z wykonaniem izolacji, ocieplenia i instalacji ogrzewania podłogowego oraz wykonaniem podłogi z desek.

Remonty kościoła z lat 1770-1772 r. kiedy ołtarz boczny mógł być poddany renowacji:

- > 1954 r. malowanie zewnątrz i wewnątrz m.in. malatura Henryka Domurata
- > 1975-1976 generalny remont: m.in. odnowienie wystroju wnętrza

2. WYNIKI BADAŃ STRATYGRAFII NAWARSTWIEN

We wstępnej fazie badań przeprowadzono oględziny obiektu. Zapoznano się z dostępnymi opracowaniami oraz literaturą. Wykonano dokumentację fotograficzną obiektu ze szczególnym uwzględnieniem charakterystycznych dla badanych elementów warstw odsłoniętych w odkrywkach. Większość odkrywek miała na celu odsłonięcie fragmentów najstarszego opracowania ołtarza.

Badania wykonano na elementach z malaturą i złoceniami. W sumie wykonano 16 odkrywek pasowych i punktowych. Część z nich schodkowych. Wszystkie udokumentowano fotograficznie. Pobrano 2 próbki w celu sporządzenia przekrojów nawarstwień. Wykonano fotografie makroskopowe naszlifów próbek zatopionych w żywicy. Miejsca usytuowania odkrywek, pobrania próbek do wykonania naszlifów i próbki do badań laboratoryjnych przedstawiono na *Ryc. 1, str. 15*. Kolorystykę podano według wzornika NCS z zastrzeżeniem, że jest zbliżona do oryginalnej. Wyniki badań laboratoryjnych 1. próbki w zakresie określenia spoiwa, zamieszczone są na końcu niniejszej dokumentacji.

2.1. STRATYGRAFIA

zwieńczenie

Tło przy owalnym obrazie było niebieskie, a profilowane zamknięcie zwieńczenia białawe.

Odkrywka 1 (ryc. 1; fot. 8); tło przy owalnym otworze

Warstwy technologiczne	Oznaczenie graficzne	Warstwy chronologiczne	Datowanie	Określenie warstw
5			wtórna	beżowa
4		II	wtórna	brązowy mazerunek
3				żółty podkład
2		I	1872 r.	niebieska
1				grunt

Odkrywka 2 (ryc. 1; fot. 9); profilowana listwa

Warstwy technologiczne	Oznaczenie graficzne	Warstwy chronologiczne	Datowanie	Określenie warstw
4		II	wtórna	brązowy mazerunek
3				żółty podkład
2		I	1872 r.	biaława
1				grunt

gzymś

Gzymś w partii profilowań oryginalnie był biały z połączanymi na poler listewkami.

Odkrywka 3 (ryc. 1; fot. 10); biała

Warstwy technologiczne	Oznaczenie graficzne	Warstwy chronologiczne	Datowanie	Określenie warstw
6		IV	wtórna	szara
5		III	wtórna	kremowobeżowa
4		II	wtórne	brązowy mazerunek
3				żółty podkład
2		I	1872 r.	biaława
1				grunt

nastawa – część centralna

Nastawa w części środkowej z wnęką była pierwotnie niebieska.

Odkrywka 12 (ryc. 1; fot. 12); pomiędzy złoceńiami obramienia wnęki

Warstwy technologiczne	Oznaczenie graficzne	Warstwy chronologiczne	Datowanie	Określenie warstw
6		IV	wtórna	beżowa
5		III	wtórna	oliwkowozielona
4		II	wtórne	brązowy mazerunek
3				żółty podkład
2				niebieska
1		I	1872 r.	grunt
0				drewno

Odkrywka 16 (ryc. 1; fot. 13); tło

Warstwy technologiczne	Oznaczenie graficzne	Warstwy chronologiczne	Datowanie	Określenie warstw
6		IV	wtórna	szara
5		III	wtórna	szara
4		II	wtórne	brązowy mazerunek
3				żółty podkład
2		I	1872 r.	niebieska
1				grunt

nastawa – zdwojone pilastry

Zdwojone pilastry usytuowane symetrycznie po bokach ołtarza były oryginalnie białe, rozdzielone niebieską płaszczyzną nastawy

Odkrywka 9, Odkrywka 11 (ryc. 1; fot. 15, 14); odpowiednio czoło i bok pilastra

Warstwy technologiczne	Oznaczenie graficzne	Warstwy chronologiczne	Datowanie	Określenie warstw
6		IV	wtórna	szara
5		III	wtórna	oliwkowozielona
4		II	wtórne	brązowy mazerunek
3				żółty podkład
2		I	1872 r.	biaława
1				grunt

Odkrywka 10 Naszlif 1 (ryc. 1; fot. 15, 16); płaszczyna łącząca dwa pilastry

Warstwy technologiczne	Oznaczenie graficzne	Warstwy chronologiczne	Datowanie	Określenie warstw
7		IV	wtórna	szara
6		III	wtórna	fioletowa
5		II	wtórne	brązowy mazerunek
4				żółty podkład
3		I	1872 r.	niebieska tempera
2				przeklejenie
1				grunt
0				drewno

Odkrywka 14 (ryc. 1; fot. 17); kapitel pilastra

Pod szlagmetalem odsłonięto oryginalne złączenie na żółtym pulmencie i gruncie. Kolor złota jest jasny. Kolejne opracowanie stanowi szlagmetal na żółtym podkładzie klejony na mikstion.

nastawa – kolumny

Na lewej kolumnie wysoce prawdopodobne, że natrafiono na pierwotne śladowo zachowane opracowanie w kanelurze. Na prawej kolumnie nie zaobserwowano najstarszego opracowania.

Odkrywka 13 Naszlif 2 (ryc. 1; fot. 19-21); lewa kolumna; trzon

Na powierzchni wypukłej wystąpił: grunt gruby, żółtougrowy podkład, brązowy mazerunek, grunt cienki, żółty podkład, szara. W naszliwie na wypukłej powierzchni na gruncie nie zaobserwowano oryginalnego opracowania. wklęska (kanelur)

Warstwy technologiczne	Oznaczenie graficzne	Warstwy chronologiczne	Datowanie	Określenie warstw
11			wtórne	szlagmetal z warstwą zabezpieczającą
10				mikstion
9				żółty podkład
8				grunt
7		II	wtórne	złączenie (szlagmetal?)
6				brązowy mazerunek?
5				ugrowy podkład
4				grunt
3		I	1872 r.	śladowo pierwotne opracowanie /naszlif/
2				grunt gruby
1				przeklejenie
0				drewno

Odkrywka 4 (ryc. 1; fot. 22); prawa kolumna; trzon

Warstwy technologiczne	Oznaczenie graficzne	Warstwy chronologiczne	Datowanie	Określenie warstw
9			wtórne	szara na obwodzie /wypukła powierzchnia/
8				szlagmetal z powłoką zabezpieczającą
7				mikstion
6				żółty podkład
5		II	wtórne	grunt cienki
4				złączenie (szlagmetal?) we wklęsce
3				brązowy mazerunek
2				żółty podkład
1		I	1872 r.	grunt gruby
0				drewno

Odkrywka 15 (ryc. 1; fot. 18); kapitel kolumny

Odłonięto oryginalne jasne złocenie na żółtym bolusie w technice na poler. Na nim wystąpiła warstwa szlagmetal na mikstionie i żółtym podkładzie.

predella

Była opracowana w kolorze białym z niebieskimi płaszczyznami w odpowiedniej kompozycji. Pierwotnie z większą powierzchnią złocień niż obecnie.

Odkrywka 5 (ryc. 1; fot. 23); powierzchnia przedzielona listewką.

Widoczne pierwotne biało-niebieskie opracowanie barwne na gruncie rozdzielone połączoną ramką. Kolejne nawarstwienia należą do wtórnych przemalowań.

Odkrywka 6 (ryc. 1; fot. 24); płycina

Warstwy technologiczne	Oznaczenie graficzne	Warstwy chronologiczne	Datowanie	Określenie warstw
6			wtórna	beżowa
5			wtórna	ugrowa
4		III	wtórna	oliwkowozielona
3		II	wtórne	brązowy mazerunek
2				żółty podkład
1		I	1872 r.	niebieska

podstawa mensy

Odkrywka 8 (ryc. 1; fot. 25);

Warstwy technologiczne	Oznaczenie graficzne	Warstwy chronologiczne	Datowanie	Określenie warstw
6			wtórna	szara
5		III	wtórna	szara
4		II	wtórne	brązowy mazerunek
3				żółty podkład
2		I	1872 r.	biaława
1				grunt

Odkrywka 7 (ryc. 1; fot. 26); płycina

Fot. 26. Podstawa mensy. Fragment wewnętrznej płyciny z połączoną dekoracją. *Odkrywka nr 7* Oryginalne niebieskie wymalowanie leży na gruncie. Kolejne to mazerowanie, oliwkowozielone, ugrowe, beżowe ostatnie.

Warstwy technologiczne	Oznaczenie graficzne	Warstwy chronologiczne	Datowanie	Określenie warstw
7			wtórna	beżowa
6			wtórna	ugrowa
5		III	wtórna	oliwkowozielona
4		II	wtórne	brązowy mazerunek
3				żółty podkład
2		I	1872 r.	niebieska
1				grunt

Kolorystyka oryginalna zbliżona według wzornika NCS

niebieski /błękitny/– S 2005-B80G

białawy – S 0500-N

3. PODSUMOWANIE

Ołtarz z 1872 r. pierwotnie był malowany w technice tempery jajowej na gruntach kredowo-klejowych. Opracowany w złamanej bieli i błękitnie (niebieski) w określonej dla poszczególnych płaszczyzn kompozycji. Detal połączony w technice na mat (półmat) i poler. Przypuszcza się, że wnętrza kanelurów kolumn mogły być połączone techniką na białko. Powierzchnia ołtarza została przemalowana co najmniej trzykrotnie. Obrazy Przemienienie Pańskie i św. Antoni Padewski na tym etapie wydają się być nie przemalowane. Pokryte wtórnym werniksem.

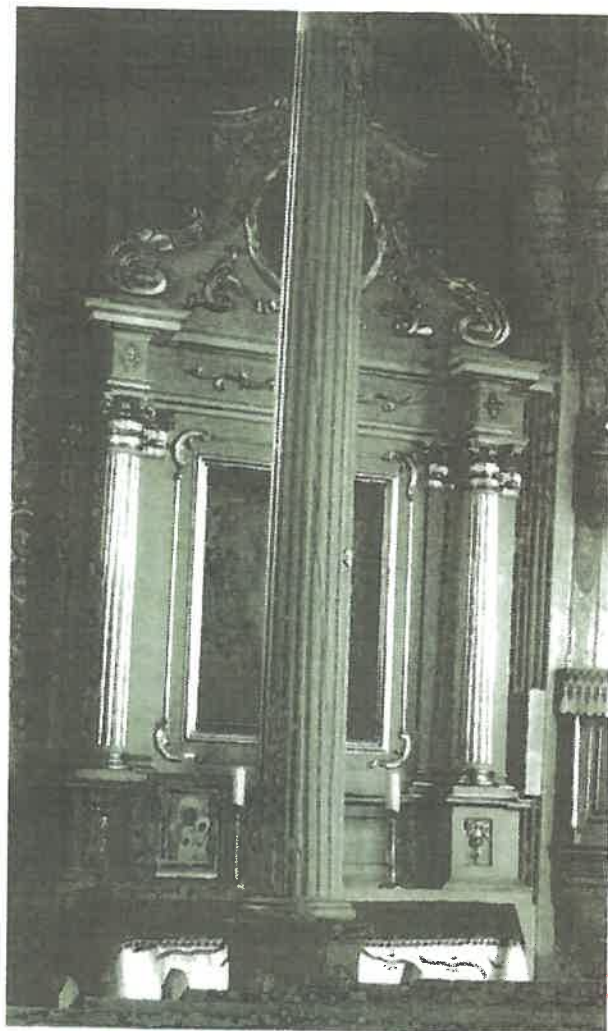
Wtórne mazerowanie ołtarza wydaje się, że można datować na pocz. XX w. lub 1 poł. XX w. kiedy te opracowania były jeszcze popularne. W źródłach brak jest informacji na ten temat. Kolejne co najmniej dwa nawarstwienia są zapewne powojenne.

4. PROGRAM PRAC KONSERWATORSKICH

PROGRAM PRAC KONSERWATORSKICH

OLTARZA BOCZNEGO PW. PRZEMIENIENIA PAŃSKIEGO

DREWNIANEGO KOŚCIOŁA PARAFIALNEGO ŚW. STANISŁAWA BM W LEKOWIE

WOJEWODZKI URZĄD OCHRONY ZABYTEKÓW
w Warszawie

Delegatura w Ciechanowie

06-400 Ciechanów, ul. Strażacka 6
tel. 23 672 49 52 fax 23 673 29 01

Decyzja nr 655/DC/2023

z dnia 26.10.2023r.

mgr Małgorzata Birezowska

dplomowany konserwator zabytków nr dypl. 5141/H

mgr Maria Bigoś-Bojarska

dplomowany konserwator dzieł sztuki nr dypl. 993

PRACOWNIA ARCHEOLOGII
I KONSERWACJI ZABYTEKÓW

mgr Małgorzata Birezowska

10-010 Olsztyn, ul. Olszackiego 7/9

tel. 803 371 408

REGON 141316344 REGON 141320260

Olsztyn 2023 r.

Dokumentacja chroniona Prawem Autorskim Dz. U. Nr 24 poz. 83 z 23.02.1994 r.

WSZELKIE ZMIANY, POWIELANIE, UDOSTĘPNIANIE OSOBOM TRZECIM BEZ ZGODY AUTORÓW ZABRONIONE

4.1. OPIS STANU ZACHOWANIA ZABYTKU

Ołtarz pw. Przemienienia Pańskiego jest zdemontowany i przechowywany na terenie należącym do Parafii. Obiekt jest jednorodny, przemalowany. Poluzowane elementy konstrukcji, pęknięcia desek. Widoczne ubytki formy w ornamentach, gzymsach, w dolnych partiach ołtarza. Struktura drewna miejscowo osłabiona przez drewnojady. Występują spęcherzenia, odspojenia i łuszczenia farby oraz dość liczne ubytki zaprawy. Widoczne przetarcia i znaczne zniszczenia w obrębie zapraw, złoceń, warstwy malarskiej. Białe gwoździe. Zniszczenia częściowo spowodowane demontażem oraz innymi mechanicznymi urazami. Powierzchnie złoczone pokryte szlagmetalem. Obraz Św. Antoni Padewski z Dzieciątkiem w połączanej ramie jest w dość dobrym stanie. Obraz Przemienienia Pańskiego w stanie średnim. Oba są zabrudzone, z większymi lub niewielkimi ubytkami i przetarciami farby, miejscowo z ubytkami gruntu. Częściowo zaślepnięty, pociemniały werniks. Zacieki po nierówno nałożonym wtórnym werniksie. Pełna ocena stanu zachowania ołtarza i obrazów będzie możliwa po dokładnych oględzinach.

4.2. WSKAZANIE OCZEKIWANYCH EFEKTÓW PRAC

Podstawowym założeniem konserwacji jest przywrócenie dobrego stanu technicznego i estetycznego obiektu. Celem planowanych prac powinno być powstrzymanie procesów niszczących zabytkową substancję ołtarza oraz wzmocnienie struktury jego pierwotnych warstw. Program prac zakłada usunięcie wtórnych przemalowań, odsłonięcie najstarszego opracowania. W ramach prac restauratorskich należy przywrócić wartość estetyczną i artystyczną zabytku przy jednoczesnym zachowaniu jego charakteru nabytego z upływem czasu. Obrazy Przemienienia Pańskiego i św. Antoni Padewski po pracach konserwatorskich odzyskają zbliżoną do pierwotnej estetykę. Efektem prac będzie podniesienie walorów estetycznych ołtarza i historycznych poprzez przywrócenie wyglądu zewnętrznego zbliżonego do pierwotnego z zachowaniem patyny czasu..

4.3. PROGRAM PRAC KONSERWATORSKICH - wskazanie przewidzianych do wykonania czynności, z podaniem metod, materiałów i technik

4.3.1 Opis przewidzianych do wykonania czynności

Przed przystąpieniem do prac należy dokładnie rozpoznać poszczególne elementy ołtarza. Podkleić osypujące się i spęcherzone nawarstwienia. Usunąć wszystkie zbędne gwoździe i elementy wtórne. Przeprowadzić zabiegi biobójcze. Rozdzielone fragmenty trzeba wzmocnić i skleić pęknięcia. Następnie usunąć nawarstwienia malarskie. Uzupełnić ubytki formy. Pomalować zgodnie z oryginalną kolorystyką zachowując pierwotne opracowanie. Podobnie postępować w przypadku powierzchni połączanych.

Obrazy po zdjęciu z krosien należy delikatnie oczyścić z zabrudzeń. Skonsolidować ewentualne rozwarstwienia. Wykonać naprawy uszkodzeń podobrazia w razie ich wystąpienia. Następnie przeprowadzić oczyszczenie warstwy malarskiej. Po uzupełnieniu ubytków gruntu wykonać retusze warstwy malarskiej i zabezpieczyć werniksem końcowym

ołtarz

1. Wykonanie wstępnej dokumentacji opisowej i fotograficznej całego obiektu.
2. Demontaż poszczególnych detali.
3. Konsolidacja spęcherzeń i rozwarstwień proponowana kilkuprocentowa emulsja POW.
4. Wstępne odkurzenie powierzchni.
5. Przeprowadzenie zabiegów biobójczych np. Xirein.
6. Dokładne oczyszczenie powierzchni z kurzu i brudu proponowane słabe detergenty.
7. Usunięcie przemalowań metodą mechaniczną i chemiczną, proponowany Scansol lub Remosol.
8. Impregnacja drewna osłabionego przez czynniki biologiczne żywicą syntetyczną Paraloid B-72 w toluenie w zależności od możliwości przez zanurzenie, pędzlowanie lub iniekcję.
9. Usunięcie wtórnych gwoździ, przywrócenie oryginalnych połączeń elementów drewnianych.

10. Uzupełnienie ubytków drewna – fleki z wysezonowanego drewna tego samego lub zbliżonego parametrami gatunku, w przypadku mniejszych ubytków uzupełnienia z zastosowaniem kitów drzewnych lub drewnianymi zatyczkami.
11. Uzupełnienie brakujących rzeźbiarskich i snycerskich elementów oraz ubytków formy w drewnie.
12. Uzupełnienie ubytków w zaprawie kredowo-klejowej.
13. Opracowanie powierzchni zapraw.
14. Nałożenie pulmentu lub odpowiedniego podkładu pod złoto.
15. Rekonstrukcja i retusze ubytków złocen w odpowiedniej dla obiektu technice.
Proponowana technika rekonstrukcji złocen:
a. nałożenie pulmentu proponowany w kolorze żółtym, a w przypadku stwierdzenia jeszcze innego koloru w tej barwie
b. nałożenie warstwy izolacyjnej wykonanej z podbarwionego roztworu szelaku w alkoholu pod złocenie na mat
c. rekonstrukcja warstwy pozłoty złotem płatkowym w technice na poler na pulmencie
d. rekonstrukcja warstwy pozłoty złotem płatkowym w technice na mat na białko lub mikstion
e. skorygowanie powierzchni nowych złocen walorowo techniką laserunkową, scalenie z oryginałem na zachowanych elementach.
16. Wysycenie powierzchni malowanej werniksem retuszerskim.
17. Rekonstrukcja i retusze warstwy malarskiej proponowana farbami akrylowymi, laserunki olejno- żywiczne:
a. rekonstrukcja większych fragmentów warstw malarskich na gruntach kredowo-klejowych
b. rekonstrukcja brakujących fragmentów warstw malarskich na podstawie zachowanych, odsłoniętych spod przemalowań warstw malarskich przewidzianych do konserwacji - metoda scalająco-naśladowcza.
18. Położenie werniksu końcowego.
19. Montaż elementów ołtarza w kościele.
20. Opracowanie dokumentacji konserwatorskiej.

Obraz Przemienienie Pańskie

1. Dokładne rozpoznanie obiektu.
2. Wstępna konsolidacja ewentualnych odspojen i spęcherzeń, proponowany Mowilith SDM 5 w odpowiednim stężeniu .
3. Oczyszczenie lica i odwrocia z kurzu.
4. Zdjęcie obrazu z krosna.
5. Zabezpieczenie warstwy malarskiej bibułą japońską.
6. Oczyszczenie odwrocia.
7. Wykonanie reperacji lokalnych uszkodzeń płótna.
8. Wykonanie prób na czyszczenie warstwy malarskiej.
9. Dokładne oczyszczenie warstwy malarskiej, proponowana mieszanka alkoholu z terpentyną .
10. Konsolidacja warstw technologicznych.
11. Uzupełnienie ubytków zaprawy kitem kredowo-klejowym i ich opracowanie.
12. Naciągnięcie obrazu na krosna.
13. Położenie werniksu retuszerskiego.
14. Retusz ubytków i przetarę warstwy malarskiej farbami retuszerskimi olejno- żywicznymi na podmalówce akwarelowej.
15. Położenie werniksu końcowego.

Obraz Św. Antoni Padewski

1. Dokładne rozpoznanie obiektu.
2. Wstępna konsolidacja ewentualnych odspojen i spęcherzeń, proponowany Mowilith SDM 5 w odpowiednim stężeniu .
3. Oczyszczenie lica i odwrocia z kurzu.
4. Zdjęcie obrazu z krosna.
5. Zabezpieczenie warstwy malarskiej bibułą japońską.
6. Oczyszczenie odwrocia.

Dokumentacja chroniona Prawem Autorskim Dz. U. Nr 24 poz. 83 z 23.02.1994 r.
WSZELKIE ZMIANY, POWIELANIE, UDOSTĘPNIANIE OSOBOM TRZECIM BEZ ZGODY AUTORÓW ZABRONIONE

7. Wykonanie reperacji lokalnych uszkodzeń płótna.
8. Wykonanie prób na czyszczenie warstwy malarskiej.
9. Dokładne oczyszczenie warstwy malarskiej, proponowana mieszanka alkoholu z terpentyną
10. Konsolidacja warstw technologicznych.
11. Uzupełnienie ubytków zaprawy kitem kredowo-klejowym i ich opracowanie.
12. Naciągnięcie obrazu na krosna.
13. Położenie werniksu retuszerskiego.
14. Retusz ubytków i przetrąć warstwy malarskiej farbami retuszerskimi olejno- żywicznymi na podmalówce akwarelowej.
15. Położenie werniksu końcowego.

Dokumentacja

Opracowanie kompleksowej dokumentacji konserwatorskiej powykonawczej fotograficznej i opisowej.

Uwagi końcowe

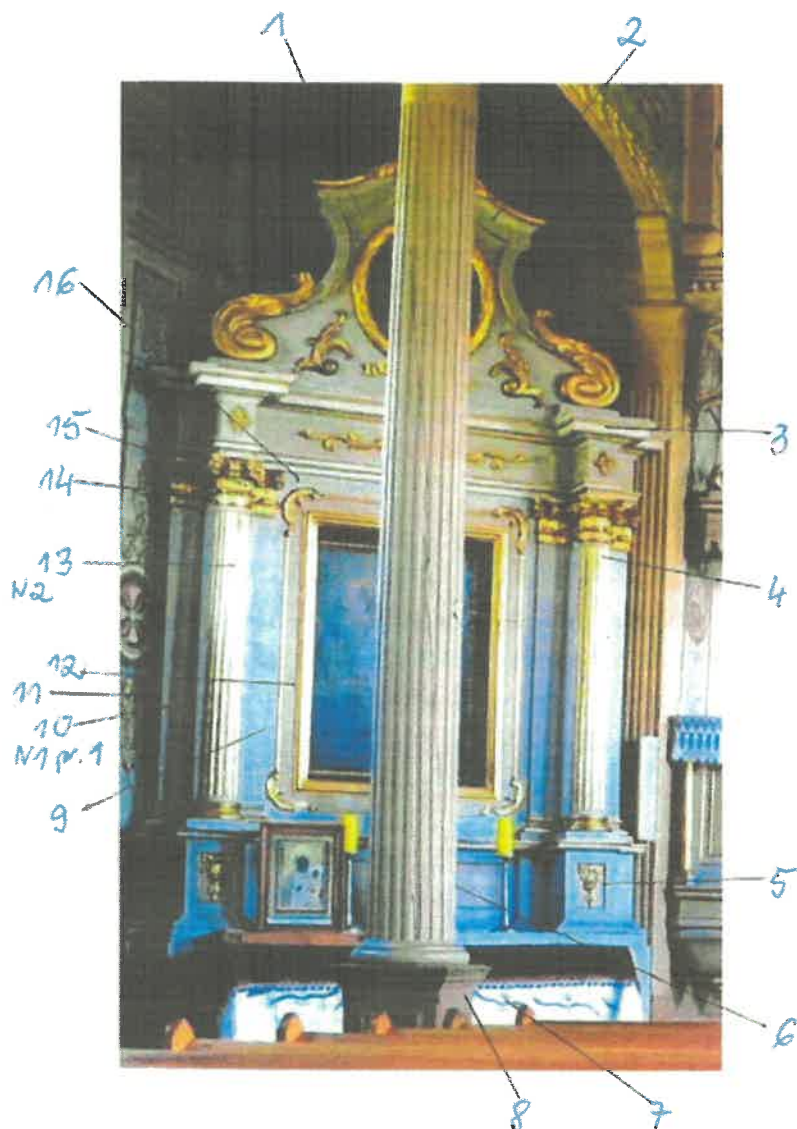
- Proponowane preparaty i metody rekonstrukcji mogą zostać wykorzystane do konserwacji w przypadku pozytywnego ich działania po wykonaniu prób na obiektach, a rekonstrukcja dostosowana do zachowania warstwy malarskiej i złoceń poddanych konserwacji.
- Dopuszczalne jest zastosowanie materiałów zbliżonych parametrami do proponowanych w powyższych programach konserwatorskich.

PRACOWNIA ARCHEOLOGII
I KONSERWACJI ZABYTKÓW
mgr Małgorzata Birezowska
10-010 Olsztyn, ul. Ogińskiego 7/9
tel. 62 341 408
NIP 7391413763 REGON 141032060

Ryc. 1. Ołtarz boczny pw. Przemienienia Pańskiego z kościoła parafialnego w Lekowie.

Usytuowanie odkrywek i miejsca pobrania próbek do naszlifów i badań laboratoryjnych:

- I - odkrywka
- N₁ - naszlif próbki pobranej z odkrywki
- pr.1 - miejsce pobrania próbki do badań laboratoryjnych

DOKUMENTACJA FOTOGRAFICZNA

Fot. 1. Lekowo. Kościół parafialny pw. św. Stanisława Biskupa Męczennika. Widok ogólny wnętrza z ołtarzem głównym w prezbiterium i ołtarzami bocznymi w nawach bocznych.

Fot. 2. Lekowo. Kościół parafialny pw. św. Stanisława Biskupa Męczennika. Ołtarz boczny pw. Przemienienia Pańskiego w północno-wschodniej części nawy północnej. Widok ogólny.

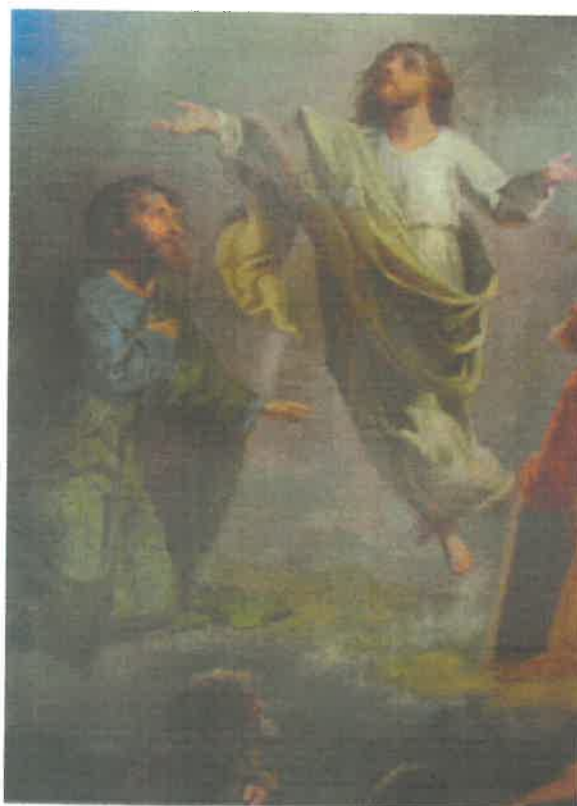
Fot. 3. Obraz św. Antoni Padewski ze zwieńczenia ołtarza bocznego pw. Przemienienia Pańskiego. Widoczne zniszczenia w obrębie malatury i gruntów oraz uszkodzenia podobrazia.

Fot. 4. Obraz Przemienienie Pańskie autorstwa Kazimierza Alchimowicza z nastawy ołtarza bocznego pw. jak obraz. Widoczne zniszczenia w obrębie malatury i gruntów głównie w dolnej partii obrazu.

Fot. 5. Sygnatura na obrazie Przemienienie Pańskie: K. Alchimowicz 1872 Warszawa. Widoczne ubytki gruntów do płótna.

Fot. 6. Obraz Przemienienie Pańskie w części centralnej.

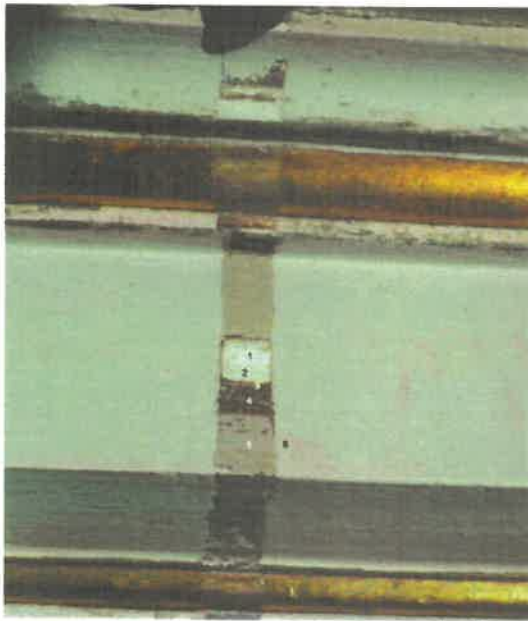
Fot. 7. Fragment obrazu Przemienienie Pańskie. Widoczne zniszczenia w obrębie gruntów i malatury oraz ściemniały werniks z zabrudzeniami.

Fot. 8. Zwieńczenie ołtarza pw. Przemienienia Pańskiego. Fragment. Widoczna pierwotna niebieska malatura. W *Odkrywce nr 1* zauważalna stratygrafia nawarstwień: biały grunt, niebieska oryginalna, żółty podkład pod mazerunek, brązowy mazerunek, beżowa.

Fot. 9. Zwieńczenie ołtarza. Fragment profilowanej listwy. Widoczna pierwotna biaława malatura na gruncie w *Odkrywce nr 2*. Na niej brązowy mazerunek na żółtym podkładzie i kolejne nawarstwienia.

Fot. 10. Odkrywka nr 3 na gzymsie ołtarza. Widoczna stratygrafia nawarstwień: 1 – grunt, 2 – biaława oryginalna, 3 – żółty podkład, 4 – brązowy mazerunek, 5 – kremowbeżowa, 6 – szara. Na listewkach pod szlagmetalem odsłonięto złączenia na poler.

Fot. 11. Nastawa w części środkowej. Fragment. Po prawej na skraju widoczna nie przemałowana pierwotna niebieska malatura.

Fot. 12. Odkrywka nr 12 pomiędzy złączeniami obramienia wnęki środkowej partii nastawy. Widoczna stratygrafia nawarstwień: 0 - drewno, 1 – grunt, 2 – niebieska oryginalna, 3 – żółty podkład, 4 – brązowy mazerunek, 5 – oliwkowozielona, 6 – beżowa.

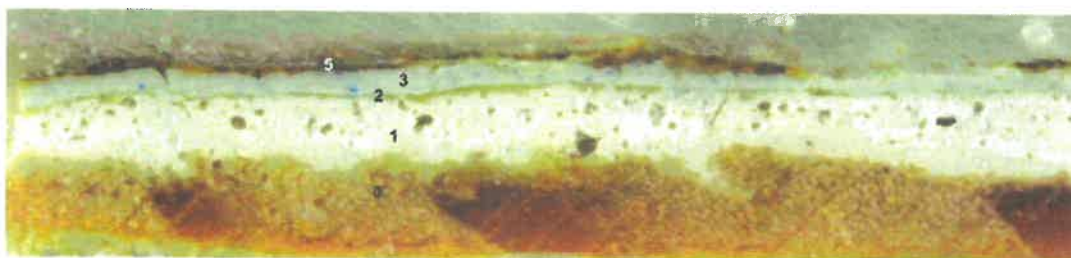
Fot. 13. Środkowa część nastawy ołtarzowej. Fragment. W *Odkrywce nr 16* widoczna stratygrafia nawarstwień: 1 – grunt, 2 – niebieska oryginalna, 3 – żółty podkład, 4 – brązowy mazerunek, 5 – szara, 6 – szara.

Fot. 14. Boczny fragment pilastra. *Odkrywka nr 11*. Widoczna stratygrafia nawarstwień: 1 – grunt, 2 – biaława oryginalna, 3 – żółty podkład, 4 – brązowy mazerunek, 5 – oliwkowozielona, 6 – szara

Fot. 15. Boczna część nastawy z pilastrami. Fragment. Pierwotnie dwa białe pilastry łączyła niebieska płaszczyzna. W *Odkrywce nr 10* zachowała się niebieska tempera, na pilastrze w *Odkrywce nr 9* widoczna jest biel na gruncie.

Fot. 16. Widok *Naszlifu 1* próbki pobranej z *Odkrywki nr 10* na płaszczyźnie pomiędzy dwoma pilastrami. Widoczna stratygrafia nawarstwień: 0 – drewno, 1 – grunt, 2 – przeklejenie, 3 – niebieska, 4 – żółty podkład, 5 – brązowy mazerunek.

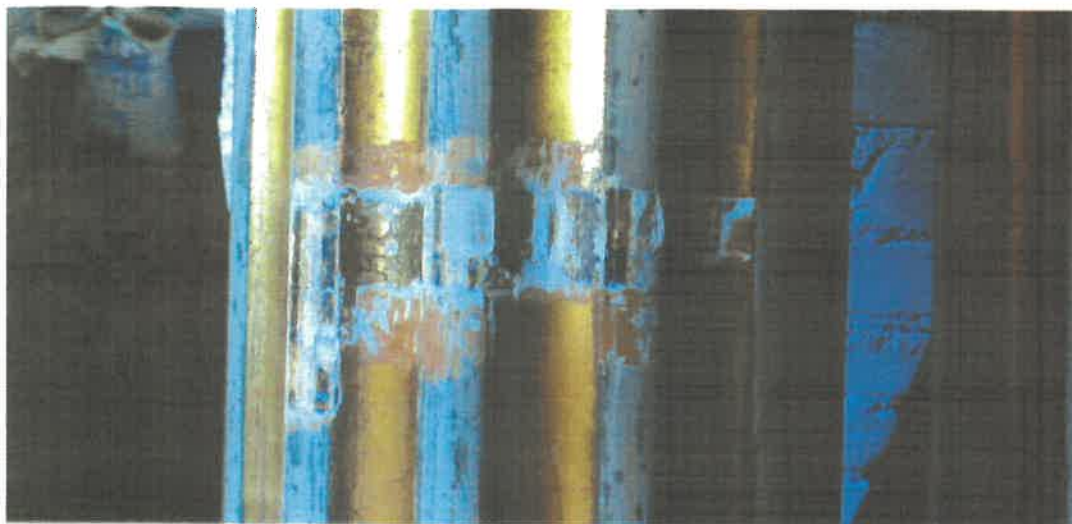
Fot. 17. Kapitel pilastra. Fragment. W *Odkrywcę nr 14* pod szlagmetalem odsłonięto oryginalne złocenie na żółtym pulmencie i gruncie. Kolor złota jest jasny.

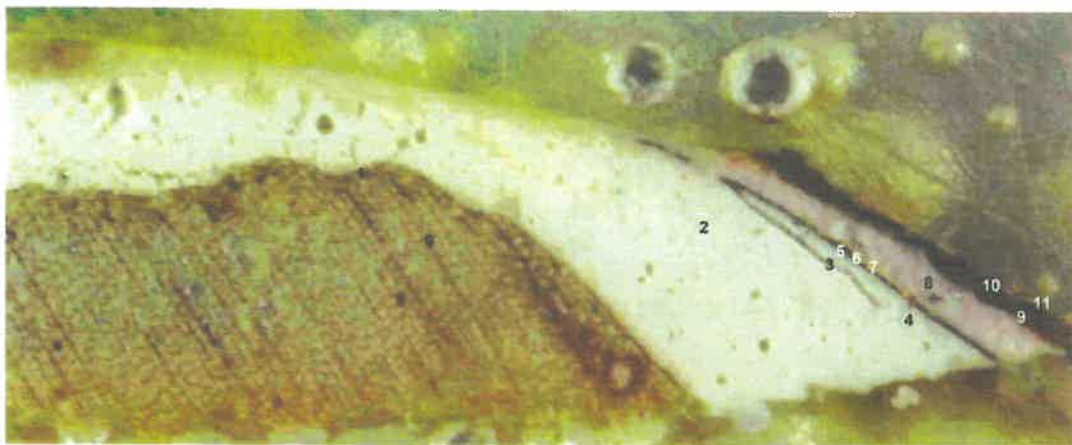
Fot. 18. Kapitel kolumny. Fragment. W *Odkrywce nr 15* odsłonięto oryginalne jasne złocenie na żółtym bolusie w technice na poler. Na nim warstwa szlagmetal na mikstionie.

Fot. 19. Nastawa ołtarza. Kolumna lewa. Fragment trzonu z kanelurami. *Odkrywka nr 13*. Nie natrafiono na oryginalne złocenie we wklęsce (kanelowanie). W naszlifie (fot. 21) zauważalne jest szczątkowo zachowane najstarsze opracowanie.

Fot. 20. Trzon kolumny. Fragment. *Odkrywka nr 13*. We wklęsce na gruncie widoczny jest po kolei ciemny ugier, brązowy mazerunek?, złocenie (szlagmetal?), grunt cienki, żółty podkład, mikstion, szlagmetal z warstwą zabezpieczającą. Na powierzchni wypukłej wystąpił: grunt gruby, żółtougrowy podkład, brązowy mazerunek, grunt cienki, żółty podkład, szara.

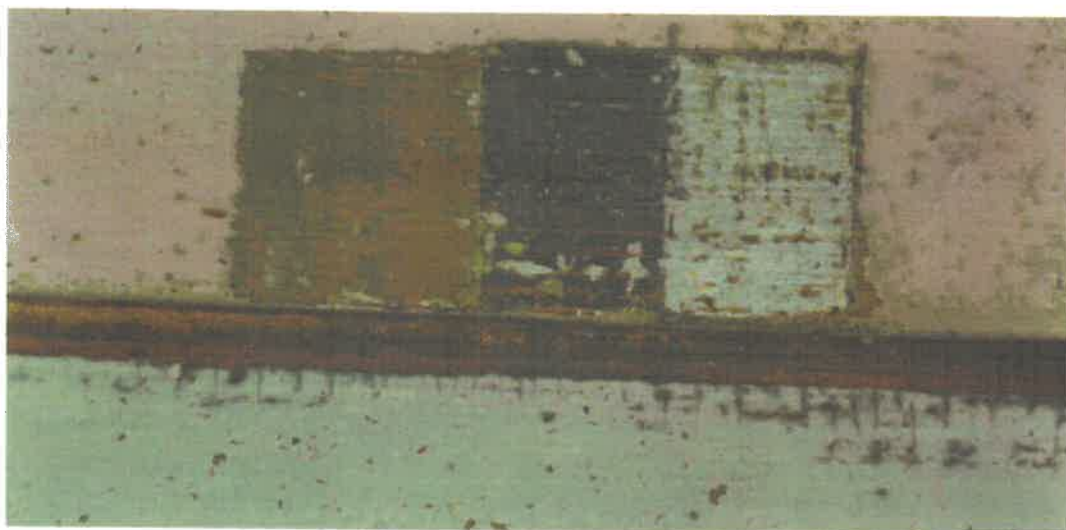
Fot. 21. Widok *Naszlifu 2* próbki pobranej z *Odkrywki nr 13* na trzonie kolumny w miejscu przejścia w kanelowanie. Widoczna stratygrafia nawarstwień: 0 - drewno, 1 - przeklejenie, 2 - grunt, 3 - ślad ciemnego oryginalnego opracowania, 4 - grunt, 5 - ciemny ugrowy, 6 - brązowy mazerunek?, 7 - złoto lub szlagmetal, 8 - grunt, 9 - żółta, 10 - mikstion, 11 - szlagmetal. W naszlifie na wypukłej powierzchni na gruncie nie zaobserwowano oryginalnego opracowania.

Fot. 22. Kolumna prawa. Fragment trzonu z kanelurami. W *Odkrywce nr 4* nie natrafiono na oryginalne złączenie we wklęsce (kanelowanie). Widoczne są dwa wtórne opracowania kolumny. Na gruncie jest mazerunek z poztotą w kanelurze. Cienki grunt oddziela kolejne ostatnie szare opracowanie ze szlagmetalem we wklęsce.

Fot. 23. Predella. Fragment. *Odkrywka nr 5* na styku dwubarwnego opracowania powierzchni ograniczonej pozłacaną listewką. Po stronie lewej niebieska pierwotna malatura, po prawej pierwotna biaława. Obie na gruncie. Kolejne nawarstwienia należą do wtórnych przemalowań.

Fot. 24. *Odkrywka nr 6* na predelli. Na oryginalnej niebieskiej malaturze znajdują się wtórne opracowania, kolejno: mazerowanie na żółtym podkładzie, oliwkowozielone, ugrowe, bezowe.

Fot. 25. Podstawa mensy. Fragment. W *Odkrywce nr 8* zaobserwowano białą malaturę na gruncie. Kolejne nawarstwienia to mazerunek, szara i ostatnia szara.

Fot. 26. Podstawa mensy. Fragment wewnętrznej płyciny z połączoną dekoracją. *Odkrywka nr 7* Oryginalne niebieskie wymalowanie leży na gruncie. Kolejne to mazerowanie, oliwkowozielone, ugrowe, beżowe ostatnie.

PRACOWNIA ARCHEOLOGII
I KONSERWACJI ZABYTKÓW
mgr Małgorzata Błaszczyńska
10-010 Olsztyn, ul. Osieńskiego 7/9
tel. 608 371 408
NIP 7391418163 REGON 140320260

ANEKS – WYNIKI BADAŃ LABORATORYJNYCH

PKZLAB SC

**WYNIKI BADAŃ SPOIWA W PRÓBCE POLICHROMII
Z PILASTRA OŁTARZA BOCZNEGO
PW. PRZEMIENIENIA PAŃSKIEGO
W KOŚCIELE PARAFIALNYM W LEKOWIE**

Badania wykonały:

mgr Dorota Sobkowiak

mgr Elżbieta Orłowska

Toruń 2023

1. Miejsca pobrania próbek

Do badań otrzymano próbkę oznaczoną numerem 1 z błękitną malaturą na powierzchni pobraną z pi-lastra ołtarza.

2. Mikroskopowe obserwacje próbek

Na drewnie znajduje się biały grunt, na nim jasnobłękitna warstwa malarska z błękitnymi ziarnami pigmentu w masie. Na niej leży żółtawy lakier będący podkładem pod czarną warstwę malarską.

3. Wstępne oznaczenie rodzaju spoiwa w warstwie jasnobłękitnej

- w 2M NaOH warstwa ulega zmydleniu
- w reakcji z ninhydriną stwierdzono obecność substancji białkowych

WNIOSEK: spoiwem w warstwie jasnobłękitnej jest tłusta tempera (olej + białko)

PKZLAB s.c.
Elżbieta Orłowska
Dorota Sobkowiak
87-100 Toruń ul. Mickiewicza 49a/4
NIP 9562316316

Toruń 2023.07.21